

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת שמות, תשס"ח
מספר 736

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הזהות היהודית של עם ישראל

הערות לפרשת "שמות"*

פרשת "שמות", הפותחת את השני בחמשת חומשי התורה, מספקת לנו אשנב ראשוני לשאלה המעניינת: מהי זהותו המיוחדת של עם ישראל? החומש הראשון "בראשית" הוא סיפור על גדולי האומה, על אמונתם, מוסריותם ודרך חייהם. הסיפור מסתיים בירידתם למצרים בה קבעו את מושבם, ובסיפור זה עצמו מתחיל גם חומש שמות: "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו". מיד לאחר מכן מופיעים שמות היורדים בזה אחר זה. היינו, עדיין מדובר בסיפור על בודדים שניכרים בשמותיהם הספציפיים.

המעבר מאוסף של בודדים המצוינים בשמותיהם לקולקטיב של עם הוא תהליך מרתק. בין השאר משום שהגדרה הראשונה בהיסטוריה של שבטי ישראל כ"עם" – עוד קודם שהתורה עצמה מאפיינת אותם בתואר הזה – יוצאת מפיו של מלך מצרים. לפנינו האנטישמי הראשון שחושש כי העם שקם מהתאחדותם של הבודדים יילחם בו, ולכן הוא חורש מזימות ורוקם תחבולות להשמידו. בפרק א' מוצג הרקע ההיסטורי: "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף" (ח). כיוון שכך, הוא אינו מייחס את צאצאיהם של בני יעקב – "כל נפש יוצאי ירך יעקב" – ליוסף אלא רואה בהם קבוצה גדולה ומאיימת: "ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו" (ט). כלומר, פרעה עורך כאן הקבלה ומזכיר, כמעט בנשימה אחת, את עמו ואת "עם בני ישראל" שמסכן לדעתו את שלטונו. על כן, "הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו" (א:י).

בכל הגדרת זהות של בודד, של קבוצה ושל עם יש לפחות שתי נקודות מבט. האחת, כיצד אחרים מגדירים את מושא ההגדרה – הבודד או הקבוצה. האחרת – המשמעותית יותר – כיצד הבודד או הקבוצה מגדירים את עצמם. ההגדרה החיצונית של עם ישראל הייתה בדרך כלל שלילית (אולי למעט בפרשת בלעם), וברוב ההיסטוריה הייתה ההגדרה לא רק שלילית אלא גם אנטישמית. מאז ומתמיד, שונאי ישראל התאנו לו על היותו שונה באמונתו ועל עקשנותו להישאר שונה גם בתנאים הפיסיים הקשים ביותר. תחילת הדרך הנוראה הזאת מצויה בפרשתנו, בדבריו של צורר היהודים הראשון, פרעה, שגזר כיליון פיסע על מחצית העם: "ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים, אם בן הוא והמתן אתו ואם בת היא וחיה" (א:טז). ולא למותר להזכיר: כל הכאב ההיסטורי, כל הסבל הרב שחווה העם והאובדן האיום של רבים מבניו ובנותיו, ששיאו המזווע היה בשואת יהודי אירופה, בטבח של שישה מיליוני יהודים ובכך שהעם הצליח לשרוד רק בדרך נס – כל אלה ליכדו את העם והעצימו את ייחודו.

אין ספק שהגדרה חיצונית של צורר היהודים את "עם ישראל", עם כל האלמנט המיוחד של עת צרה, אינה תעודת זהות של עם שרוצה לצאת לחופשי מעבדות במצרים ולבנות לעצמו זהות עצמית כעם. לשם כך נדרשת, בראש ובראשונה, הגדרה פנימית. והקונפליקט הראשון בין שתי ההגדרות – החיצונית והפנימית – מתגלה בפרשתנו בשליחות הראשונה של משה לפרעה.

נעקוב אחר הצו הראשון של הקב"ה למשה לשחרור בני ישראל ממצרים: "לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם ה' א-להי אבותיכם נראה אלי, א-להי אברהם יצחק ויעקב לאמר, פקדתי אתכם" (ג:טז). היינו, הזיהוי הראשון והחשוב של ה"קבוצה" הנמצאת במצרים והמכנה המשותף שלה מתבטאים בכך שהנמנים עמה קיבלו עליהם את האמונה ב"א-להי אברהם יצחק ויעקב". זהו המאפיין הפנימי שבלעדיו אין זהות עצמית לקבוצה; זהו הזיהוי הראשון שמאפיין אותנו, והוא ניתן מהקב"ה למשה. חז"ל, שהכירו בזיהוי זה, קבעו לדורות כי את שלוש תפילות העמידה בכל יום מתחיל היהודי המאמין במלים: "ברוך אתה ה', א-להינו וא-להי אבותינו,

* המאמר נכתב לזכרו של חיים משה יפה ז"ל.

א-להי אברהם, א-להי יצחק וא-להי יעקב. זו תחילת התהוותנו, והיא נוסחה אח"כ בחומש "דברים" בקביעה: "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב" (ג:ד). פרשתנו היא החיבור ההיסטורי בין 'אלוקי אברהם יצחק ויעקב' ובין "תורה צוה לנו משה".

נמשיך ונעקוב אחר הוראת ביצוע השליחות של הקב"ה למשה: "ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו: ה' א-להי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה-נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' א-להינו" (ג:יח). היינו, משה אמור לבוא לא כמנהיג עם, כפי שפרעה ראה אותנו,¹ אלא בשם "א-להי העבריים". בני ישראל נקראים בפרשה "עבריים" ועל-כן מוצדק שהשליחות היא בשם הבסיס המשותף של הקבוצה. מעניינת במיוחד העובדה שמשה, המנהיג הגדול, נכשל בשליחותו הראשונה. שלא כבשאר הפעמים, שמשה מדייק ומצטט לעמו את דברי ה' כמו שהם, בבואו לפני מלך מצרים הוא אינו פותח בדברי ה' "א-להי העבריים נקרה עלינו" וגו', כפי שנצטווה, אלא תובע במפגיע "שלח את עמי!"² (ה:א). קודם לכן הוא שינה את כינויו של ה' מ"א-להי העבריים" ל"א-להי ישראל" ומיד אחר-כך התייחס ל"ישראל" עצמו כאל "עם". זאת אכן ההופעה הראשונה של הביטוי השגור בפנינו "א-להי ישראל", ומי שקבע אותו היה משה רבנו, תוך כדי הגדרת "העם" השייך לאלוקיו ומוגדר על ידו. פרעה אינו מאחר להבחין בגישה הלאומית של משה ומנסה בו-במקום לערער על מקור הזהות החדשה של עם ישראל שרוקם משה: "ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל. לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח" (ה:ב). זו שיטתו של פרעה גם לאחר מכן. הוא כופר במושג אלוקות לאורך כל מכות מצרים, ומסרב להאמין שהמכות הניסיות הניתכות עליו מקורן בכוח עליון שמשה מכנה "א-להי ישראל". לעומת זאת, פרעה אינו כופר בישות "ישראל" ואינו רואה בכניה סתם "עבריים". לתשובתו "לא ידעתי את ה'" הוא מוסיף "וגם את ישראל לא אשלח".

משה הבין את הטעות שעשה בהגדרת שליחותו כשליחות שמקורה באלוקי ישראל, וכן בדרישתו "שלח את עמי", וחזר עתה, מילה במילה, על דברי הקב"ה: "ויאמרו א-להי העבריים נקרא עלינו, נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' א-להינו" (ה:ג). פרעה הבין שמשה נסוג מההגדרה הלאומית, אך לא קיבל זאת: "ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו, לכו לסבלתיכם" (ה:ד). היינו, פרעה דבק בהגדרתו את העבריים כ"עם" ורואה בהם ובמנהיגיהם סכנה. השליחות הראשונה של משה נכשלה א"כ, והאמון שמשה היה צריך ליצור בקרב בני ישראל נפגע קשות, עד כדי יצירת התנגשות מילולית קשה: "ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם, בצאתם מאת פרעה. ויאמרו אֵלֵהם יְרֵא ה' עליכם וישפט, אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו" (ה:כ-כא). משה שב ומבין שנכשל ושוטח את תלונתו לפני הקב"ה: "ה' למה הרעתה לעם הזה, למה זה שלחתיני!" (ה:כב). מעניין שבתלונה זו הוא ממשיך להשתמש בביטוי "עם" שאותו לא שמע מעולם מהקב"ה! ומעניין שבתשובתו של הקב"ה אין שום התייחסות ל"עם ישראל". תחת זאת נכתב: "ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה, כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו" (ו:א). היינו, פרעה "ישלחם", את הקבוצה שאני עדיין לא הגדרתי.

מניין נובע המתח בין משה ובין הקב"ה בהגדרת בני ישראל? מקורו, כמדומני, בהעדר הגדרה בסיסית של "עם" בשלב הזה. יש רק הגדרה חיצונית של אנטישמי כמו פרעה שרואה בבני ישראל גוף זר שצריך לכלותו, וכדי להגדיר את מוקד הסכנה לעמו הוא מדבר על "עם בני ישראל". אבל מבחינת הקב"ה בני ישראל עדיין לא הגיעו למדרגת עם. בפרשה הבאה, "וארא", בשליחות השנייה של משה, הקב"ה מקטין את המתח בין ההגדרות השונות של היושבים במצרים. שוב מצוינת הראשית: "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל שדי" (ו:ג), והשליחות למשה היא: "לכן אמר לבני ישראל, אני ה'... והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים" (ו:ו). היינו, הגדרתה של ה"קבוצה" היא "בני ישראל", וייחודם הוא שהקב"ה נראה אל שלושת האבות - אברהם, יצחק ויעקב. ההמשך הטבעי וההיסטורי לשרשרת זו הם בני יעקב, בני ישראל. כדי להפוך את בני ישראל לעם ישראל נדרשות הגדרות פנימיות. נזכור שעם ישראל בהגדרתו ניכר בתורותיו; תורה שבכתב ותורה שבע"פ (ראו, למשל, רס"ג). היינו, קבלת התורה הגדירה את בני ישראל כעם. ואכן, רק לאחר קבלת התורה מתבטא הקב"ה לראשונה: "היום הזה נהיית לעם" (דב' כז:ט).

המאפיין השני הוא ארץ-ישראל. היינו, עם מוגדר בדר"כ ע"י טריטוריה שבתוכה הוא חי ע"פ נורמות שמגדירות אותו, וכאשר מדובר בעם ישראל אלו הן הנורמות של התורה. לאור זאת ברור מדוע הייתה שליחותו הראשונה של משה בגדר משימה בלתי אפשרית. הוא עדיין לא הוריד את התורה לעם ישראל, וארץ-ישראל בוודאי הייתה בשלב זה יעד רחוק. בשליחות הראשונה דובר על עזיבת מצרים כדי לזבוח במדבר. לא די בכך להגדיר את בני ישראל כעם ישראל. השליחות המהותית של משה היא ארוכת טווח: להוציא את בני ישראל ממצרים, לתת להם את התורה בסיני ולכוונם לארץ-ישראל שבה תושלם הגדרת הזהות של עם ישראל עפ"י תורת ישראל בארץ-ישראל. אלו רכיבי הזהות הפנימית ומשה היה צריך להוכיח לעצמו ולבני ישראל שהיעד למעבר מהגדרה חיצונית-אנטישמית של "עם ישראל" להגדרה פנימית הוא בלתי אפשרי לפני מתן תורה, וע"כ הם נקראים עד אז רק "בני ישראל".

¹ משה יהיה למנהיג כזה רק בשלב מאוחר יותר, לאחר קבלת התורה בהר סיני.
² נוסח שיהפוך כעבור אלפי שנים לסימט המאבק למען יהודי ברית-המועצות.

אנו שזכינו להקמת מדינת ישראל, לאחר השואה האיומה שעמדה לכלות את עמנו בגלל זהותו-יהדותו, רצוי שנזכור כי מדינה בלבד – חשובה ככל שתהיה בהגדרת זהותנו – היא רק רכיב אחד בתמונה. בלי קשר לתורת ישראל נהיה לעם ככל העמים, במקום להיות עם סגולה ואור לגויים.

פרופ' משה קוה
נשיא האוניברסיטה

תגובה למאמרו של פרופ' קוה*

אני מבקש להעיר הערה למאמרו של פרופ' משה קוה. הערתי אינה מתייחסת לגופם ולעיקרם של הדברים, אלא לאי-דיוקים שנפלו לע"ד במאמר.

אמנם נכונים הם דבריו של הכותב, שמשך רבנו בהתייכנו בפני פרעה בפעם הראשונה לא השתמש בדיוק בלשון שבה נצטווה מאת ה' לומר לפרעה: וּבֹאֲתָ אֶתָּה וְזַקְנֵי יִשְׂרָאֵל... וְאָמַרְתָּם אֵלָיו ה' אֱלֹהֵי הָעֶבְרָיִם נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נִלְכָּה נָא... וְנִזְבַּחְתָּ לָהּ אֶל־לִהְיֵנוּ (ג:יח). דברים אלה מזהים את השולח כ-ה' אֱלֹהֵי הָעֶבְרָיִם. לעומת זאת משה אומר לפרעה: פֶּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיִּחַגּוּ לִי בַמִּדְבָּר (ה:א). ה' מוזהה כ-אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, ו "הָעֶבְרָיִם" מוזהים כ-עַמִּי.

בהמשך המאמר טוען פרופ' קוה שמשך המתלונן לפני ה': "לְמָה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לְמָה זֶה שְׁלַחְתָּנִי" (ה:כב) משתמש בכיטוי "עם" שאותו לא שמע מעולם מהקב"ה. אולם כבר בהתגלות הראשונה אומר ה' למשה: "רְאֵה רְאִיתִי אֶת עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת צַעֲקוֹתָם שְׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נְגִשְׁוֹ כִּי יִדְעָתִי אֶת מִכְאָבִיו" (ג:ז). ובהמשך הפרק אנו קוראים: "וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל פְּרַעֲה וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם" (י:י). וכן: "וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הַהָר הַזֶּה" (יב) ועוד. המסקנה מן הכתובים הללו היא שמשך אכן שמע מפי ה' את הכיטוי "עם" כמתייחס לבני ישראל, ולכן אין זה מדויק שה' פונה למשה ומשתמש במילים חלופיות באמירתו כי יגאל ממצרים "את הקבוצה שאני עדיין לא הגדרתי" כדבריו של פרופ' קוה.

בברכת יגדיל תורה ויאדיר
ד"ר זבולון בוארון
נתניה

זהות היהודית של בני ישראל – הבהרות והוספות

בעקבות פרסום מאמרי בדף השבועי לפרשת "שמות" פנה אליי ידידי, הרב צבי רוטנברג, רבה של קהילת "עלומים" בפתח תקוה, שאני נמנה עם חבריה, בשאלה דומה לזו שהעלה ד"ר זבולון בוארון. מעיון בדברים התברר לי שהשאלות אכן במקומן, וככל הנראה מחמת היותי שקוע עד צוואר בפתרון המשבר בין הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות לראשי האוצר, נשמת מראה מקום חיוני להבנת העניין. הערת השוליים שנשמטה היא: "הקב"ה משתמש במילים 'עם' או 'עמי' כמה פעמים, והדברים מכוונים לזמן שלאחר מתן תורה ולקראת הכניסה לארץ-ישראל (לדוגמה שמ' ו:ז-ח)". אני מודה לרב רוטנברג על הערותיו המועילות, ובעקבות זאת שלחתי לחוג מכריי וידידי את המאמר השלם בתוספת מראה המקום הרלוונטי. תודתי הכנה נתונה גם לד"ר בוארון, שבעקבות שאלתו הפך העיסוק בנושא לנחלת הכלל, וכך ניתנת בידי ההזדמנות לנצל במה חשובה זו כדי להרחיב מעט בנדון.

במאמרי הבחנתי בין שתי הגדרות של "עם" – חיצונית ופנימית. ההגדרה הראשונה של עמנו הייתה חיצונית וקבע אותה צורר ישראל, האנטישמי הראשון – פרעה מלך מצרים. אשר להגדרה הפנימית, טענתי המרכזית היא שאת השם "עם ישראל" נתן לנו הקב"ה בשני תנאים: קבלת התורה וירושת ארץ-ישראל. נכון הוא שהקב"ה משתמש בשם "עם" בשליחות משה, אף כי הוא עושה זאת רק משום שאצלו עבר ועתיד קשורים זה בזה לבלי הפרד, שלא כממדי הזמן האנושיים.¹ הוכחה לטענה זו אנו מוצאים באמירתו המפורשת של הקב"ה למשה לפני השליחות הראשונה לפרעה. משה חושב שאינו ראוי לשליחותו, אך הקב"ה מצדו מחזק את ידו על ידי אזכור המילה "עם" וקשירתה למתן תורה: "כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא-להים על ההר הזה" (ג:יב). ורש"י מפרש על אתר: "וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים, דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים". מכאן ברור שכשם שהאות יינתן רק מקץ שלושה חודשים, כך הכתרת בני ישראל בכינוי "עם" תבצע

* תגובת הכותב קוצרה ע"י מערכת הדף ותומצתה משיקולי מקום.

* תגובת הכותב קוצרה ע"י מערכת הדף ותומצתה משיקולי מקום.

¹ "והוא היה והוא הווה והוא יהיה בתפארה". בזה אני מרחיב במאמרי "האמונה והמדע באלף השלישי", דף שבועי לפרשת "בראשית" תשס"א (מס' 364).

אז. יתרה מזאת – כשם שמה נדרש להאמין באות, כן הוא נדרש להאמין שבני ישראל עתידים לזכות בתואר "עם ישראל".

עוד טענתי במאמרי שהתואר "עם ישראל" קשור בארץ-ישראל, ואין לנתק בין השניים. אמנם הקב"ה משתמש בביטוי "עמי" בעת הניסיון לשכנע את משה לקבל עליו את השליחות, ואולם גם כאן ברור שהדברים מכוונים לעתיד, וביטוי זה קשור במפורש לארץ-ישראל, ככתוב: "ויאמר ה' ראֵה ראייתי את עַמִּי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו. וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי" (ג:ז-ח). מפסוקים אלה אנו למדים שה' מתייחס לעמו בהקשר המובהק של ישיבתו בעתיד ב"ארץ זבת חלב ודבש", היא ארץ-ישראל! משה רבנו אכן מבין זאת היטב, ובתגובה ישירה לבקשתו של הקב"ה "ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני-ישראל ממצרים" (ג:י) הוא משיב: "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" (ג:יא). היינו, בעיני הקב"ה בני ישראל הם עמו על שם העתיד לבוא, כמי שמיועדים לרשת את "ארץ זבת חלב ודבש", אולם בעיני משה החי בהווה הם "רק" בני ישראל.

מכאן מובן (כפי שהסברתי במאמרי לפרשת "שמות") מדוע הקב"ה שם בפי משה את המילים המפורשות שיש להשמיע באוזני פרעה: "ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' א-להי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה-נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' א-להינו" (ג:יח). משה נדרש שלא להשתמש בביטוי "עם ישראל" (שהוא, כאמור, הגדרה חיצונית אשר ניתנה באותה עת רק על ידי פרעה). כלומר, זאת הייתה שליחות מדויקת שגם מילותיה מנוסחות במכוון. אף על פי כן בבואו לפני פרעה תבע ממנו משה: "שלח את עמי!" (ה:א) ורק לאחר שמלך מצרים הגיב בחריפות נמלך בו משה וחזר מילה במילה על דברי הקב"ה המקוריים. אוסיף ואדגיש (בעקבות דברי ד"ר בוארון) שבשיח המתמשך בין משה לקב"ה שמע מנהיגם של ישראל כמה פעמים את השם "עם" מפי ה' (למשל, ג:כא; ד:כא), אבל כל זה רק לאחר שהקב"ה הבהיר במפורש שרק הוא זכאי לקרוא לבני ישראל "עם" על שם העתיד שבו הם יקבלו את התורה ואחר כך יירשו את הארץ. ואסיים בנקודה אקטואלית: הטעות שעשה משה בתחילה בכל הנוגע להגדרת שליחותו (הענקת התואר "עם" לבני ישראל לפני מתן תורה והכניסה לארץ-ישראל) מעוררת מחשבות על רבים מאחינו היהודים שחיים כיום בגולה – כ-3,500 שנה לאחר ההתרחשויות במצרים. יש סכנה מוחשית שהללו, הרחוקים הן מהארץ הן מקיום מצוות התורה, יינתקו במוקדם או במאוחר מן הגזע של האילן היהודי ולא יימנו עוד עם שורותיו של עם ישראל. מן הראוי שנשנן היטב את דברי הקב"ה בתחילת פרשת "וארא" (ו:ד-ח):

וגם הקימתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים. ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לא-להים וידעתם כי אני ה' א-להיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני ה'.

שוב משמע מכאן שהמעבר מ"בני ישראל" ל"עם ישראל" יכול להתקיים בהקשר כפול: א. "והייתי לכם לא-להים" – מתן תורה; ב. "והבאתי אתכם אל הארץ" – התיישבות בארץ-ישראל. עלינו מוטלת השליחות לסייע ל"אחינו כל בית ישראל" להגשים את הייעוד היהודי-ציוני עתיק היומין, וכך נזכה אי"ה להתקיימות הפסוק "וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמר כל מצוותיו" (דב' כו:יח). זהו לקח לדורות!

פרופ' משה קוה
נשיא האוניברסיטה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע